

Sveriges utrikeshandel i ett globalt perspektiv

Thomas Andersson

Två decennier av ekonomiska och politiska förändringar

Tiden som följde närmast efter andra världskriget präglades av stabilt expanderande varu- och kapitalmarknader. Den internationella handeln liberaliserades och tillväxten var hög. Under 1970- och 1980-talen förändrades bilden. De fasta växelkurserna under Bretton Woods-systemet¹ vacklade då USA 1971 tvingades devalvera dollarn gentemot guldet. Efter några år av osäkerhet etablerades från 1974 rörliga växelkurser mellan de stora valutorna. Samtidigt drabbades världen av den första oljekrisen, som var resultatet av en kartell mellan de oljeexporterande länderna inom OPEC. Följden blev en plötslig omfördelning av exportinkomster och förmögenheter mellan producenter och icke-producenter av olja. De industriländer som hade egna resurser av olja, gas eller andra energikällor kom lindrigast undan. Värst drabbades de energifattiga u-länderna.

Osäkerheten i världsekonomin ökade efter händelserna på det tidiga 1970-talet. Handeln och den industriella tillväxten försvagades och växelkurserna fluktuerade. Åtskilliga branscher sviktade i de industrialiserade länderna, inflationen och arbetslösheten steg. Ett flertal länder fick betydande budgetunderskott och nya former av protektionism gjorde sig gällande. Samtidigt växte utbudet av kapital eftersom OPEC-länderna inte förmådde nyttja sina sparandeöverskott på hemmaplan, utan placerade dem på eurodollarmarknaden. Låntagare blev eftertraktade och u-länderna kunde låna internationellt i stor skala på gynnsamma villkor. Framför allt Latinamerikas och Afrikas länder skuldsatte sig i mycket stor omfattning.

I slutet av 1970-talet följde på nytt oljeprisökningar. Den här gången hade oljekonsumtionen minskat och omställningen blev lättare.

Stigande räntor och lägre tillväxt ledde dock till att många länder fick problem med utrikesbetalningarna. I början av 1980-talet "drog bankerna öronen åt sig" angående länderna i Latinamerika och Afrika. Man ransonerade utlåningen och Internationella valutafonden begärde omfattande omstruktureringar och saneringar av de skuldrabbade ekonomierna. Flertalet u-länder, med undantag av många länder i Ostasien, har sedan dess haft en undanträngd roll i världsekonomin. Industrialiseringen har avancerat betydligt inom de så kallade fyra tigrarna: Sydkorea, Taiwan, Hong Kong och Singapore. Till skillnad från andra u-länder har dessa länder satsat på exportledd utveckling. Ostasien har också gynnats av Japans snabba återhämtning efter oljekriserna. Från 1980 underlättades japanska utlandstransaktioner av nya lagar, och japanerna har därefter blivit mer aktiva i omvärlden.

I USA stimulerade Reagan-administrationen under det tidiga 1980-talet ekonomin genom sänkta skatter parallellt med betydande offentliga investeringar, främst inom försvaret. Följden blev ett växande budgetunderskott, samtidigt som det privata sparandet förblev lågt. Dollarn var emellertid stark, vilket bidrog till att Japan och de nyindustrialiserade länderna i Ostasien, liksom Västtyskland och övriga Västeuropa, fick överskott i handeln med USA. Eftersom en stor del av överskotten återinvesterades, framför allt av japanska banker i amerikanska statspapper, förblev räntorna på måttliga nivåer. Europas handelsöverskott med USA har därefter minskat, men Japans ser ut att bestå många år framöver. USA utövar ett kraftigt politiskt tryck för att öka Japans import, sänka dess sparande och stimulera dess konsum-

¹ Sedan andra världskriget utgjorde Bretton Woods-avtalet grunden för det internationella valutasystemet med fasta växelkurser och med dollars värde fixerat gentemot guldet.

Sveriges utrikeshandel...

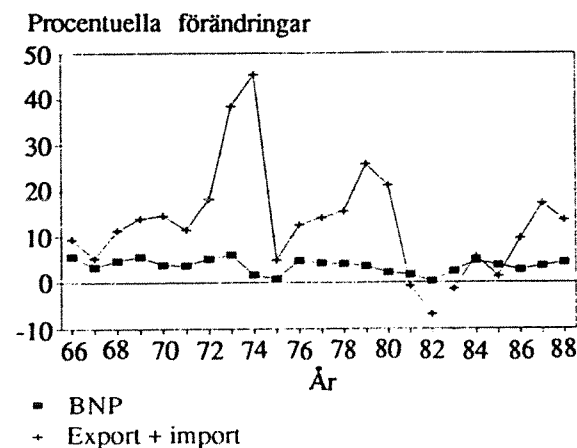
Thomas Andersson

tion. Japan har öppnat de flesta av sina marknader i formell mening, men importen av industriprodukter, liksom utländska investeringar, är alltså jämt blygsam. Japan har också fått överskott i handeln med Europa vilket accentueras när man söker alternativ till den amerikanska marknaden.

I det "gamla" Europa ägde omvälvande förändringar rum under 1980-talet. Efter det att Europa blivit betraktat som en trött och föråldrad kontinent, samlade sig EG-länderna i mitten av årtiondet till beslutet att förverkliga den "inre marknaden" vid utgången av 1992. Mer konkurrens och större skalfördelar skulle göra det möjligt för Europa att ta upp kampen med de ekonomiska giganterna USA och Japan. Planen lades fram i den så kallade Vitboken 1985, vilken följdes av 1987 års Europeiska Enhetsakt. Genom den senare åtog sig medlemsländerna att uppnå enighet i utformningen av de cirka 300 europeiska lagar som presenterats i Vitboken. Den alternativa europeiska ekonomiska integrationen, EFTA, visade sig vara passé. När EFTA-länderna, vilka ryggat för överstatlig samordning, närmade sig EG framkom planerna på EES (Europeiska Ekonomiska Samarbetet). Givet att EES blir verklighet får EFTA-länderna del av EGs fyra friheter – full rörlighet för kapital, arbetskraft, varor och tjänster. Genom att knyta kronan närmare till de europeiska valutorna har Sverige också närmare sig det monetära samarbetet i Europa. För att slutgiltigt omintetgöra valutariskerna vid handel inom Europa siktar EG på en monetär union och gemensam centralbank.

Förändringarnas vind svepte inte enbart över Västeuropa. Misshushållningen av resurser och det omöjliga i att konkurrera med marknadsekonomierna blev gradvis uppenbar i Östeuropas planekonomier under slutet av 1980-talet. Länderna i Östeuropa leddes obevekligen mot reformering, men mest brådskande skedde detta i fråga

Figur 1. Procentuell årlig tillväxt i världshandeln (löpande priser) och i BNP (1985 års priser), 1966–1988

Källa: IMF 1990 samt UN 1970, 1971, 1982 och 1989.

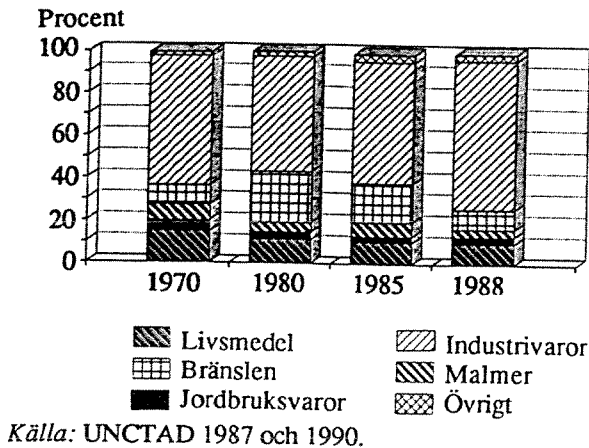
om de politiska förhållandena. Den ena folkvalda regeringen efter den andra kom hastigt till makten under 1989, Tyskland återförenades 1990, de baltiska staterna återupprättades och Sovjetunionen upplöstes under 1991. I takt med att ekonomierna reformeras eftersträvas ett närmande till Västeuropa. Vägen mot en fungerande marknadsekonomi är dock kantad av svårigheter. Östeuropas föråldrade industrier, ackumulerade skulder, vanvårdade miljö, otillräckliga kunskaper och brist på erfarenhet av marknadstänkande, skapar en svår situation.

Som diskuteras i Dahmén's kapitel i denna bok har en allmän internationalisering av de ekonomiska processerna ägt rum. Förbättrade informations- och kommunikationssystem, minskade transportkostnader och företagens växande internationella beroende har lett till att nationalstaterna har fått mindre utrymme för såväl finans- som penningpolitik. Följden har blivit hårdare konkurrens om eftertraktade resurser länder emellan. Enskilda nationer har allt mindre kunnat avvika från omvärlden och samtidigt skapa förutsättningar för hög levnadsstandard.

Industrivaruhandelns viktiga ställning

Händelserna i världen sedan andra världskriget har lämnat många spår. Låt oss betrakta de övergripande förändringarna innan vi tar upp den svenska utrikeshandeln.

Figur 2. Världshandelsvarusammansättning 1970–1988. I procent

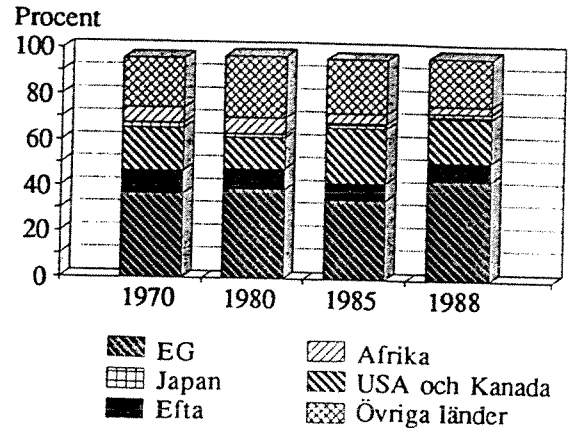
Källa: UNCTAD 1987 och 1990.

Förändringarna i BNP och i världshandeln visas i figur 1. BNP anges i 1985 års priser, medan tillväxten i världshandeln (mätt som summan av exporten och importen) anges i löpande priser för att fånga upp effekterna av oljeprisökningarna. Världshandelns värde ökade som mest med över 40 procent om året under den första oljekrisen, och med över 25 procent under den andra. Samtidigt försvagades BNP-tillväxten. Under första hälften av 1980-talet minskade världshandeln. En viss återhämtning har därefter ägt rum, men som helhet har handelns expansion avtagit under de två senaste decennierna.

Analysen under början av 1980-talet visade att bränslen hade fått en större betydelse i världshandeln. Som framgår av figur 2, blev effekterna av oljekriserna begränsade sett i ett längre perspektiv. Bränslenas andel av världshandeln steg kraftigt mellan 1970 och 1980, från 9,2 till 24,0 procent, medan alla andra varukategorier minskade. Efter 1980 krympte bränslenas andel, och var 1988 nere på samma nivå som 1970.

Såväl jordbruksvaror som livsmedel förlorade stadigt i betydelse, och svarade 1988 för mindre än 4 respektive 10 procent av världshandeln. Malmerna ökade under första halvan av 1980-talet, men hade 1988 också gått kraftigt tillbaka. Det är i stället industrivarorna som återtagit, och rent av överträffat, den betydelse de hade före oljekriserna. Deras andel av världshandeln uppgick 1988 till 70 procent. Inom industrivaruhandeln har järn och stål samt övriga metaller gått tillbaka, samtidigt som elektronik samt maskiner och transportmedel har expanderat.

Figur 3. OECD-ländernas export av industrivaror fördelad på marknader, 1970–1988. I procent

Källa: UNCTAD 1987 och 1990.

Industrihandelns geografiska förändringar speglar till stor del valutornas inbördes förhållande. Figur 3 visar fördelningen av OECDs² export av industrivaror på olika marknader. USA:s och Kanadas andel av exporten har fluktuerat starkt och minskade från drygt 13 procent 1970 till 10 procent 1980. Under första hälften av 1980-talet skedde en uppgång till knappt 19 procent, vilket återföljts av en minskning till 15 procent 1988.

Även Europas andel av exporten har fluktuerat, men i motsatt riktning. EG-länderna har genomgående den största utrikeshandeln. Visserligen haltar jämförelsen med USA eftersom handeln mellan EG-länder är inkluderad till skillnad från handeln mellan USA:s delstater. EG-marknadens andel av OECDs industriexport steg från 37 procent 1970 till 39 procent 1980, för att därefter krympa vid mitten av 1980-talet. Under slutet av decenniet ökade åter EGs andel, och uppgick 1988 till över 43 procent.

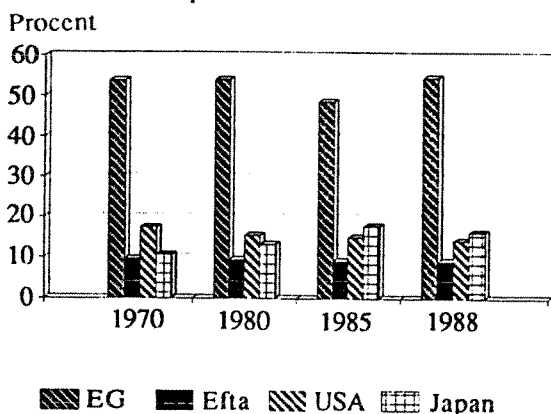
OECD-ländernas industriexport visas i figur 4. De tydligaste förändringarna är USA:s tillbakagång och Japans uppgång. USA:s andel minskade från 17,5 procent 1970 till 14,2 procent 1988. Samtidigt ökade Japans andel från mindre än 10 procent till över 16 procent. EGs andel minskade

² OECD, vilket står för "Organization for Economic Cooperation and Development", bildades 1960 för att bland annat verka för högre tillväxt och välfärd samt expansion av världshandeln på villkor som är icke-diskriminerande för enskilda länder. Antalet medlemmar är i dag 24, vilket inkluderar samtliga industrialiserade länder.

Sveriges utrikeshandel...

Thomas Andersson

Figur 4. OECD-ländernas industrivaruexport 1970–1988. I procent

Källa: UNCTAD 1987 och 1990.

under första halvan av 1980-talet, men återhämtade sig sedan till en nivå på 53 procent. EFTA-ländernas andel, slutligen, har legat kvar strax under 10 procent under hela perioden.

Utvecklingen har varit tämligen likartad inom de viktigaste industribranscherna. I fråga om järn, stål, maskiner och transportmedel inträffade USA:s tillbakagång redan under 1970-talet. Övriga metall- och industriprodukter, där USA sedan tidigare haft en relativt stark ställning, klarade sig någorlunda väl under detta decennium. Under 1980-talet har dock USA:s andel fallit också här.

Dessa resonemang hänför sig enbart till fördelningen av industriexporten inom OECD. Tabell 1 visar industrivaruexporten fördelad på OECD, de fyra tigrarna, Östeuropa, de socialistiska länderna i Asien samt övriga u-länder. Det mest iögonfallande är de fyra tigrarnas framgång. Under hela den studerade perioden har den årliga tillväxten i dessa länder varit runt 10 procent. Ländernas andel av världens totala industrivaruexport mer än fördubblades under 1970-talet, och ökade med

Tabell 1. Industrivaruexporten fördelad på ländergrupper 1970–1988. Procent

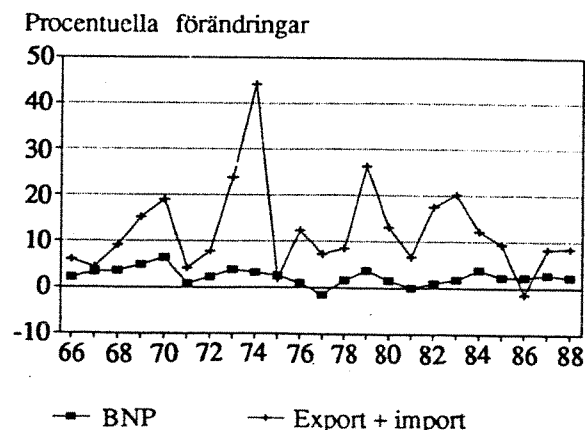
År	OECD	Fyra tigrarna	Östeuropa	Socialistiska Asien	Övriga u-länder
1970	83,0	2,0	9,3	0,6	5,0
1980	82,5	4,8	7,0	0,9	4,8
1985	79,4	6,8	5,9	1,0	6,9
1988	77,3	8,2	5,7	1,3	7,6

Källa: UNCTAD 1987 och 1990.

ytterligare 70 procent mellan 1980 och 1988. Bland övriga u-länder avancerade framför allt Sydostasien, där de fyra tigrarna fått efterföljare i länder som Thailand, Malaysia och Indonesien.

OECD höll i allt väsentligt ställningarna under 1970-talet, då de fyra tigrarna ökade sina exportandelar på Östeuropas bekostnad. Denna bild har dock förändrats under 1980-talet. Mellan 1980 och 1988 föll OECD-ländernas andel av industrivaruexporten från 82,5 till 77,3 procent. Tillbakagången är särskilt tydlig inom järn och stål, där andelen har minskat från knappt 85 procent till under 75 procent. De fyra tigrarna och övriga u-länder har ökat från 4 till 15 procent. Inom maskiner och transportmedel har OECD-länderna minskat från drygt 85 procent till 82 procent, samtidigt som de fyra tigrarna och övriga u-länder ökat från 2 till över 11 procent. Inom kemiska produkter och övriga metaller är förändringen mindre markant.

Figur 5. Procentuell årlig tillväxt i den svenska utrikeshandeln (löpande priser) och i Sveriges BNP (1985 års priser), 1966–1988

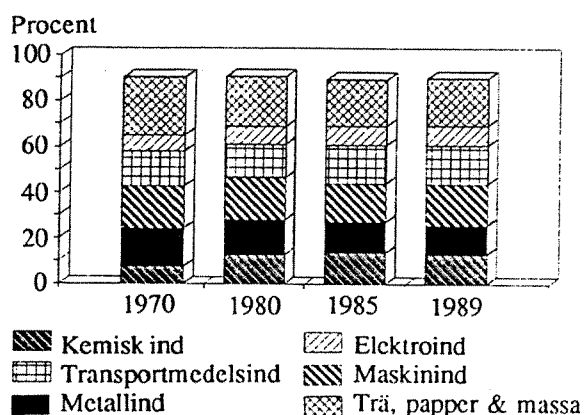

Källa: OECD 1991 och UN 1989.

Eftersom OECDs dominans fortfarande är överväldigande kan man inte förvänta sig annat än att dess andel måste minska när nya industriländer träder in på handelsarenan.

Sammanfattningsvis orsakades stora svängningar i handelsflödena av oljekriserna och rörelserna mellan dollarn, yenen och D-marken. Likväl finns tydliga underliggande trender. Industrin dominerar varuhandeln allt mer. En minskande del av handeln äger rum mellan branscher, och en

Figur 6. Sverigesexport per industrigrän 1970–1989. I procent

Källa: Bearbetningar av SCBs Tidsseriedatabas, november 1991.

ökande del inom branscher, även om dessa definieras smalt. Inom industrin har råvarunära branscher minskat i betydelse, medan de som kräver stora insatser av kapital, teknologi och kunskaper har expanderat.

I fråga om länderfördelning har USA gått tillbaka. EG har efter en svacka befast sin ställning som den största aktören inom världshandeln, medan Japan har avancerat framför allt på exportsidan. Under 1980-talet har såväl OECD som Östeuropa fått uppleva krympande andelar av industrivaruhandeln på grund av framgångarna för de nyindustrialiserade länderna och deras efterföljare i Sydostasien. Dessa geografiska skift återfinns inom samtliga industriella varugrupper, även om de är mer eller mindre markerade i olika branscher.

Översikt av Sveriges utrikeshandel

Den svenska utrikeshandeln och bruttonationalprodukten uppvisar stora likheter med den inter-

nationella utvecklingen. Som framgår av figurerna 1 och 5 påverkade de båda oljekriserna Sverige i ungefär lika hög grad som världen i dess helhet. Under första hälften av 1980-talet medförde bland annat de svenska devalveringarna en förhållandevis snabb expansion av den svenska handeln. Under senare år har handeln däremot vuxit relativt långsamt. Liksom i det internationella fallet har tillväxten i BNP mattats.

Även den svenska exporten och importen domineras av industrivaror. Exportutvecklingen visas i figur 6 inom de viktigaste branscherna: kemisk industri, metall-, maskin-, transportmedels- och elektroindustri samt trävaru-, pappers- och massaindustri. Tillsammans svarar dessa för ungefär 90 procent av den totala svenska industrivaruexporten. Framför allt har kemi-, transportmedels- och elektronikindustri ökat sina andelar. Trävaror och metaller har gått tillbaka under de två senaste decennierna, vilket överensstämmer med de förskjutningar som har observerats globalt. De branscher som vuxit i världshandeln har också ökat sina andelar av den svenska exporten.

Sammansättningen av Sveriges industrivaruexport skiljer sig dock avsevärt från världshandeln i dess helhet. En beskrivning av fördelningen över bas-, verkstads- och övrig industri i figurerna 7–8 illustrerar detta (Bergquist m fl 1991).³ Andelen export från verkstadsindustrin ligger i linje med förhållandena i de flesta andra industriländer. Den väsentliga skillnaden är att Sverige exporterar mer från basindustrin, om än inte lika mycket som Norge och Finland. Vad gäller importen återfinns inga sådana skillnader. Inom OECD-länderna är sammansättningen genomgående mer homogen, om man undantar Japans blygsamma import av verkstadsprodukter.

Den svenska exportens produktinriktning skiljer sig också mellan olika marknader. USA importerar i mycket hög grad svenska verkstadsprodukter, vilket åskådliggörs i figur 7 för 1989. Detta gäller även de nyindustrialiserade ekonomierna, i figuren inkluderande Malaysia och Thailand, för-

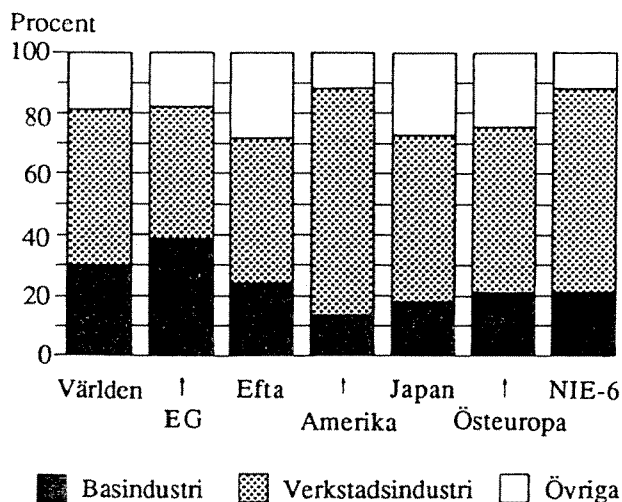
³ Inom basindustrin ingår följande: gruvor och mineralbrott, trävaruindustri, massa-, pappers- och pappersvaruindustri samt järn-, stål- och metallverk. I övrig industri ingår: jordbruk och skogsprodukter, fiske, livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri, textil-, beklädnads-, läder- och lädervaruindustri, grafisk industri, kemisk industri, jord- och stenvaruindustri, annan tillverkningsindustri samt electricitet och gas.

Sveriges utrikeshandel...

Thomas Andersson

utom de fyra tigrarna. I exporten till EG är basindustrin däremot överrepresenterad medan det motsatta gäller för verkstadsindustrin. Dessa skillnader speglar dels mottagarländernas egna strukturer, dels det geografiska avståndet. EG är till exempel i stort behov av svenska råvaror, och närheten ger dessa en fördel jämfört med konkurrenterna. EGs andel av den svenska industrivaruexporten har ökat över tiden, och svarade för mer än hälften i slutet av 1980-talet. Liksom i den globala handeln fick Nordamerika en mer framträdande roll under första hälften av 1980-talet men föll därefter tillbaka. Ostasiens andel av Sveriges export har

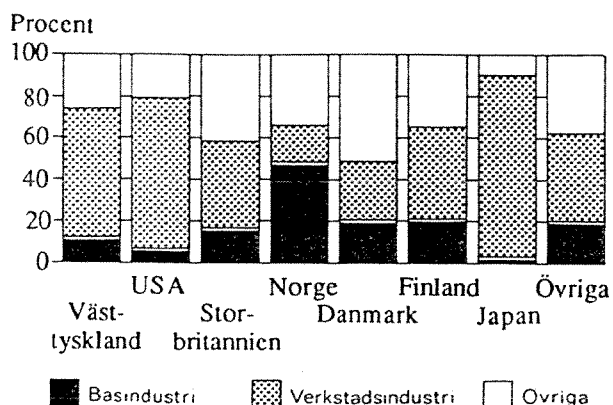
Figur 7. Svensk produktinriktning på de viktigaste marknaderna 1989. Uppdelning på bas-, verkstads- och övrig industri. I procent

Källa: Bearbetningar av SCBs Tidsseriedatabas, november 1991.

Anm: NIE: Sydkorea, Taiwan, Hongkong, Singapore, Malaysia och Thailand.

Figur 8. Sveriges import 1990 fördelad på de sju största ursprungsländerna samt på bas-, verkstads- och övrig industri. I procent

Källa: SINDCOM.

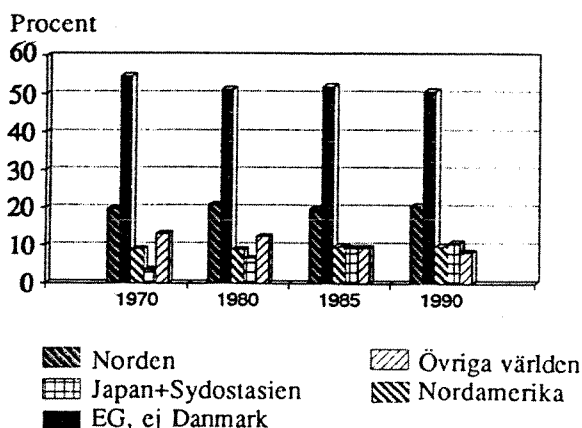
genomgående expanderat medan Norden förlorat i betydelse, särskilt mellan 1985 och 1990.

Importen, å andra sidan, ökade i värde mellan 1970 och 1978 till följd av oljeprisökningarna. Med den fördyring som följde av devalveringarna steg importandelen till som mest 20 procent av konsumtionen på hemmamarknaden, men föll sedan tillbaka till omkring 18 procent. Det kan noteras att verkstadsprodukterna expanderade från drygt 30 procent av industriimporten 1980 till nära 50 procent 1990. Denna ökning fördelade sig relativt jämnt över delbranscherna. Basindustrins andel krympte däremot från cirka 25 procent 1980 till 18 procent 1990. Importen av järn och stål gick tillbaka redan under 1970-talet.

Importens sammansättning visas i figur 8. Verkstadsindustrin dominerar importen till Sverige, särskilt från USA, Japan och västra Tyskland. Norden är överrepresenterat inom basindustriimporten, med olja samt järn och stål som de dominerande varugrupperna. Livsmedelsimporten från Danmark är den största enskilda komponenten i kategorin "övriga".

Importen över tiden visas i figur 9 fördelad på ursprungsländer. EGs andel har sjunkit till cirka 50 procent, Nordens har legat konstant kring 20 procent och Nordamerika har gått framåt något. Ostasien står dock för den kraftigaste ökningen, och svarade 1990 för en större andel av Sveriges industrivaruimport än Nordamerika. Övriga världen har gått tillbaka betydligt. Minskade uppköp av olja från Mellanöstern till följd av Nordsjöproduktionen är en del av förklaringen.

Figur 9. Svensk import av industrivaror fördelad på länder 1970–1990. I procent

Källa: Bearbetningar av SCBs Tidsseriedatabas, november 1991.

Den svenska industrins förändrade positioner

Hur har den svenska industrin stått sig gentemot den utländska konkurrensen under 1980-talet? Ett uppmärksammat faktum är att verkstadsindustrin minskat sina andelar på hemmamarknaden. Bergquist m fl (1991) uppger att den totala tillbakagången är 12 procent och att maskin- och elektroindustriernas marknadsandelar har halverats. Basindustrin har dock stärkt sina inhemska marknadsandelar, främst mineralutvinningen, träindustrin samt pappers- och pappersmasseindustrin.

Utvecklingen av nettoexporten (exporten minus importen) för centrala varugrupper mellan 1970 och 1989 visas i tabell 2. Elektroprodukter uppvisade fram till 1982 ett överskott, vilket där efter vändes i ett växande underskott. De största överskotten återfinns inom papper, pappersmassa, trävaror och transportmedel, följt av metaller och maskiner. Dessa varugrupper ökade sina exportöverskott tämligen stabilt fram till 1985, varefter de har minskat, utom papper och pappersmassa. En internationell jämförelse visar att de relativt råvarunära verksamheterna – inom vilka Sveriges nettohandel har utvecklats mest positivt – har minskat sina andelar av världshandeln. Inom mer långtgående förädling, som är expansiv i världshandeln, är den svenska utvecklingen problematisk. Se vidare Dahmén's diskussion i denna bok om den förhållandevis långsamma produktivitetsökningen i Sverige efter 1970-talets mitt.

Industrins förändrade ställning avspeglas i dess andel av bruttonationalprodukten som har minskat från 26 procent 1970 till drygt 20 procent 1980. En viss återhämtning ägde rum under första hälften av 1980-talet, men under 1990 föll industrins andel för första gången under 20 procent. Man måste dock hålla branschindelningens förändring i minnet (se Braunerhjelm's kapitel). De offentliga myndigheternas andel av BNP har däremot vuxit, från 15 procent 1970 till 21 procent 1990. Handelsbalansen som helhet, som uppvisade underskott under större delen av 1970-talet, har likväl varit positiv sedan 1983. Detta beror huvudsakligen på basindustrins kraftiga överskott. Utvecklingen framgår av figur 10, vilken också

Tabell 2. Svensk nettoexport (export minus import) i miljarder kronor för centrala varugrupper 1970–1989, löpande priser

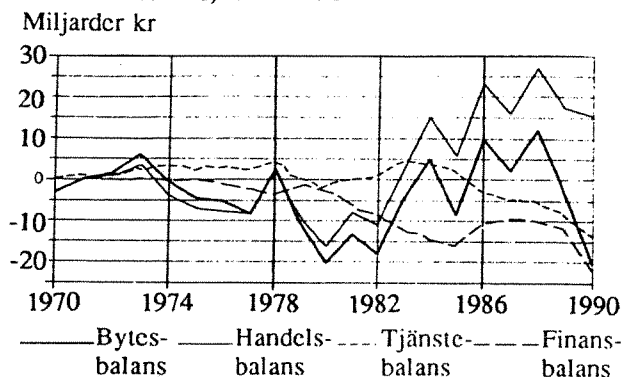
	Livsm.	Textil	Papp. massa	Träv.	Kemi	Metall	Maskin	Elektro	Transp.	Övrigt
1970	- 1,7	- 2,3	5,7	1,7	- 4,6	0	1,7	- 0,5	1,8	- 0,8
1973	- 1,9	- 2,6	8,0	3,7	- 6,2	1,3	2,7	0,2	3,5	- 0,7
1976	- 3,1	- 4,8	11,5	4,0	- 11,4	0,8	2,8	0,4	5,3	- 1,3
1979	- 4,3	- 6,6	16,0	5,8	- 18,6	3,9	6,4	0,8	6,8	- 1,8
1982	- 4,3	- 8,6	20,6	8,3	- 20,2	5,0	7,4	1,1	13,0	- 2,3
1985	- 5,2	- 11,8	31,7	12,2	- 16,2	11,2	9,4	- 0,2	18,1	- 2,3
1988	- 7,6	- 16,4	41,8	11,6	- 10,6	8,5	9,9	- 0,9	14,2	- 4,3
1989	- 7,7	- 17,4	44,4	11,2	- 9,2	7,7	8,7	- 1,4	11,6	- 4,4

Källa: Bearbetningar av SCBs Tidsseriedatabas, november 1991.

Sveriges utrikeshandel...

Thomas Andersson

Figur 10. Den svenska bytesbalansen exklusive transfereringar, uppdelad på handelsbalans, tjänstebalans exklusive finansiella intäkter och kostnader (finansbalans) samt finansbalans, 1970–1990

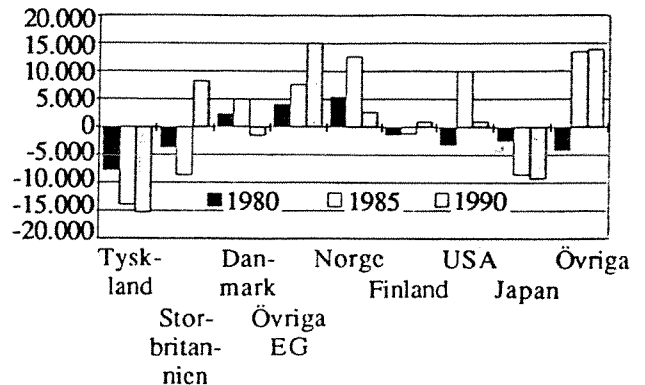
Källa: SINDCOM.

visar bytes-, tjänste- och finansbalanserna. Handelsbalansens överskott krympte i slutet av 1980-talet, när verkstadsindustrin gick tillbaka. Bytesbalansen har försvagats än mer, beroende på växande underskott i kapitalavkastning och en försämrad tjänstebalans.

Angående förhållandet med olika handelspartners kan noteras att Sverige har betydande underskott endast med två länder, Tyskland och Japan. Som framgår av figur 11 uppvägs dessa av överskott med övriga europeiska länder. Basindustrivarorna visar överskott med alla handelspartners utom Central- och Östeuropa, och ett balanserat utbyte med EFTA. Handeln med verkstadsindustrivarorna ger ett överskott med klart undantag för handeln med Japan. Handeln med verkstadsindustriprodukter med EG är ungefär lika stor i vardera riktningen. Handelsbalansen med övriga industriprodukter är negativ med de flesta länder.

Tabell 3 ger en bild av de senaste årens utveckling av de svenska marknadsandelarna på de vik-

Figur 11. Sveriges handelsbalans på regioner 1980, 1985 och 1990, miljoner kronor

Källa: SINDCOM.

tigaste exportmarknaderna. I Nordamerika var Sverige under perioden 1986–1989 entydigt på tillbakagång. En orsak var dollarns fallande värde. Kronan följde delvis med dollarn nedåt, och den svenska exporten till USA gynnades därför jämfört med de europeiska konkurrenternas. Marknadsandelar förlorades dock till amerikanska producenter. I och med att den svenska kronan under 1991 har kopplats starkare till de europeiska valutorna försvinner denna konkurrensfördel vid en svag dollarkurs. I Ostasien har Sverige varit mer lyckosamt och i huvudsak stärkt sin ställning. Inom EG har utfallet varit blandat. Framgångar har noterats i västra Tyskland, Italien, Nederländerna och Spanien, medan motsatsen gäller för de flesta andra länder. Huvudintrycket är att Sverige har försvarat, eller förbättrat, sina ställningar i delar av EG och Ostasien, men förlorat marknadsandelar på andra håll.

Drivkrafterna bakom utrikeshandeln

Det kan vara på sin plats att säga något om drivkrafterna bakom utrikeshandeln. Den gängse teorin på området, vilken går tillbaka till Heckscher-Ohlin⁴, förklarar handel mellan länder med skillnader i tillgångar på produktionsfaktorer. Ett lands komparativa fördelar bestäms av dess tillgångar relativt andra länder, och den åtgång som krävs inom skilda branscher. Ett land exporterar pro-

Tabell 3. Sveriges andel av OECDs export till utvalda marknader, procent

	1986	1989	Procentuell förändr. 1989/86
<i>Nordamerika:</i>			
USA	1,79	1,69	- 5,58
Kanada	0,92	0,85	- 7,61
Mexiko	1,06	0,74	- 30,19
<i>Ostasien:</i>			
Japan	1,01	1,09	7,92
Korea	0,65	0,62	- 4,62
Taiwan	0,58	0,90	55,17
<i>EG-länder:</i>			
Västra Tyskland	2,9	3,19	4,37
Storbritannien	3,95	3,70	- 6,33
Danmark	15,28	15,06	- 1,44
Frankrike	1,84	1,78	- 3,26
Nederländerna	1,68	2,48	47,62
Italien	1,89	2,15	13,76
Belgien/ Luxemburg	2,42	2,15	- 11,16
Spanien	2,18	2,48	13,76
Portugal	2,29	1,91	- 16,59
Irland	1,94	1,83	- 5,67
<i>Övriga Europa:</i>			
Norge	23,49	24,77	5,44
Finland	21,12	20,39	- 3,46
Sovjetunionen	1,45	1,33	- 5,00
Polen	4,22	4,00	- 5,21

Källa: SINDCOM.

dukter för vars framställning stor åtgång krävs av de faktorer som det har relativt gott om, och importerar produkter för vars framställning resurserna är knappa. Detta kallas komparativa fördelar. En alternativ förklaring till komparativa fördelar är skillnader mellan länder i fråga om teknologi. Även detta kan tolkas i termer av tillgångar, i detta fall kunskaper och förutsättningar för innovationer.

Något förenklat kan man särskilja fem slag av olika tillgångar: naturresurser, realkapital, arbetskraft, kapital i form av arbetskraftens kunskaper samt kapacitet att producera ny kunskap genom FoU. Ett lands komparativa fördelar är inte givna, utan förändras över tiden. Under industrialismens första sekel var Sverige en framträdande exportör

av råvaror och råvarunära produkter. Redan under senare delen av 1800-talet kom realkapitalet, arbetskraften och humankapitalet att komplettera naturresurserna på viktiga punkter. Framför allt var skogen, järnet och vattenkraften utgångspunkten för en genomgripande diversifiering av exporten. Massindustrin byggdes ut och kompletterades med pappersindustri. Järnet vidareförädlades till manufaktur, maskindelar och maskiner. Elkraften från vattenfallen gav viktiga fördelar i energintensiv verksamhet. Förmågan att skapa ny kunskap var också väsentlig. Ångfartygen, järnvägen och telefonen minskade de kostnadsnackdelar som Sveriges geografiska läge medfört.

Trots fortsatt diversifiering förblev den svenska exporten väsentligen råvarubaserad till slutet av 1950-talet. Återbyggnaden efter kriget skapade stor efterfrågan på råvarunära varor som trä och stål. Under 1960-talet hårdnade konkurrensen inom standardiserade produkter. Arbetsintensiv tillverkning pressades också tillbaka av den solidariska lönepolitiken som skapade internationellt sett höga löner för lågt utbildad arbetskraft (Ohlsson 1976). Under perioden 1968–1984 blev svensk produktion mer specialiserad mot branscher med högt förädlingsvärde per sysselsatt.

Detta kan tolkas som om Sveriges komparativa fördelar har förskjutits mot real- och humankapital. Framväxten av nya industriländer, vilka utnyttjar lågavlönad och relativt outbildad arbetskraft, har sannolikt bidragit till detta. De låga svenska lönerna för kvalificerad arbetskraft har också bidragit, även om dessa samtidigt har krympt incitamenten till utbildning. Vidare har andelen råvaror och råvarunära produkter i världshandeln minskat. Den svenska prisnivån på elektricitet förlorar också gradvis sin ställning då den användbara vattenkraften har byggts ut, och stigande efterfrågan har fått mötas främst med kärnkraft och fossila bränslen. Likväl är det ingen renodlad förskjutning från den råvarubaserade industrin som har ägt rum. Studier visar att den svenska industrin än i dag är specialiserad inom basindustri, och allra mest inom skogsindustrin.

För att mäta tillgången av realkapital kan man summera bruttoinvesteringarna med avdrag för kapitalförslitningen. Sverige befann sig här i mitten

⁴Eli Heckscher och Bertil Ohlin var två svenska ekonomer bl a verksamma vid Handelshögskolan i Stockholm under perioderna 1909 till 1944 respektive 1929 till 1965.

Sveriges utrikeshandel...

Thomas Andersson

---

av 1970-talet på ungefär samma nivå per capita som EG-länderna. Det låga sparandet och de små bruttoinvesteringarna i Sverige har därefter lett till att realkapitalet vuxit långsammare än i jämförbara länder.

En uppskattning av arbetskraftens utbildningsnivå är behäftad med vissa mätproblem. Mätt i andelen arbetskraft med hög utbildning bedöms Sverige ligga väl i nivå med andra industrialiserade länder. Konkurrensen med den offentliga sektorn om högt utbildad arbetskraft är dock svår. Bland annat är andelen högskoleutbildade tekniker, i procent av den totala sysselsättningen, troligen lägre i Sverige än i till exempel USA eller Japan (Ohlsson och Vinell 1987).

Slutligen har vi investeringarna i FoU, som är ett mått på ansträngningarna att ta fram ny kunskap för förbättringar av existerande produktion eller för utveckling av ny. Det är naturligt att dessa investeringar, mätt som andel av förädlingsvärdet, varierar mellan branscher och är större i högteknologisk verksamhet. Det är därför med viss förvåning det har konstaterats att den svenska industrin, vars styrka i stor utsträckning återfinns inom råvarunära sektorer, sedan början av 1970-talet lagt en större tonvikt på FoU än de flesta andra industriländer.

Sveriges totala utgifter för FoU uppgick 1987 till nära 3 procent av BNP, vilket placerar oss på tredje plats efter endast Schweiz och Japan (OECD 1989). Någon förändring av den svenska industristrukturen i riktning mot branscher med hög FoU-intensitet har dock inte ägt rum under 1980-talet. Högteknologins marknadsandelar har tvärtom försvagats. Svenska företag har visserligen klarat sig hyggligt inom "blandad" FoU-industri med systemprodukter präglade av lång livslängd och korta eller medellånga serier. Liksom andra europeiska länder har Sverige problem att konkurrera med framför allt Japan inom den expansiva delen av elektronikindustrin som präglas av kortlivade

och snabbt förändrade produkter. Här pekar nya studier på fördelarna av de japanska företagens organisationsstrukturer.

Skillnader i komparativa fördelar mellan länder kan förklara handel mellan branscher. Inombranschhandel, med vilket avses export och import av produkter inom samma bransch, kan inte förklaras på detta sätt. Utrikeshandeln domineras alltmer av inombranschhandel. Denna motiveras av ofullständig konkurrens, ofta så kallad oligopolmarknad, och/eller skalfördelar samt produktdifferentiering.

Ofullständig konkurrens är också en förutsättning för direktinvesteringar i utlandet. De svenska företagen har sedan länge gjort stora utlandsinvesteringar, vilket bland annat fått till följd att exporten vuxit långsammare än de svenska företagens försäljning utomlands. Exporten behöver dock inte ha ökat långsammare än vad den skulle ha gjort utan utlandsinvesteringarna. Direktinvesteringar ger effekter på handeln dels genom att inomföretags-handeln ökar, dels genom att produktionen i utlandet ersätter tidigare export. Nettoeffekten är sålunda oklar. I vilket fall måste en viktig skiljelinje dras mellan de svenska företagen och den svenska ekonomin. Företagens flexibilitet och internationella erfarenhet har ökat under senare år, och det är i princip möjligt att förlägga varje aktivitet där det är mest förenligt med komparativa fördelar.

Mot denna bakgrund ter sig avviken mellan de svenska företagens höga investeringar i FoU och den ringa andelen FoU-intensiv export mer begriplig. Swedenborg (1982) visade att de svenska företagens benägenhet att producera utomlands ökar med FoU-intensiteten. Medan övrig verksamhet vuxit utomlands, har själva FoU-verksamheten förblivit i huvudsak förlagd till hemlandet. Detta har fortsatt in på 1990-talet, och beror på olika faktorer. Statsmakternas uppmuntran av FoU, bland annat genom förmånliga avskrivningsregler, har troligen varit av liten betydelse. De låga lönekostnaderna för kvalificerad arbetskraft är sannolikt mer väsentliga. Vidare medför skal- och samordningsfördelar odelbarheter, vilka gör det fördelaktigt att koncentrera FoU på ett mindre antal platser. Fortsatt koncentration i Sverige kan då vara att föredra framför flyttning av hela verksamheten. Likväl är det oklart om Sverige är en naturlig lokalisering för FoU, och det är tänkbart att ökad utflyttning sker i takt med att företagens internationalisering fortgår.

Världshandelns regelsystem

Ofullständig konkurrens öppnar dörren för strategisk handelspolitik, vilket innebär att enskilda länders regeringar påverkar konkurrensförhållandena så att det egna landet och de egna företagen gynnas. Efter andra världskriget organiserades GATT⁵ för att skapa förutsättningar för växande världshandel på villkor som inte missgynnar små nationer. Den grundläggande principen är att varje medlemsnation skall garanteras ställningen som "mest gynnad nation" av varje importland. Under GATTs regi har industriländernas tullsatser sänkts systematiskt. Framväxten av nya industrinationer parallellt med sjunkande världshandelstillväxt har dock medfört en attitydförändring i de utvecklade länderna. En allt större andel av handeln omfattas numera av andra handelshinder, så kallade icke-tariffära. Det har också blivit vanligt att rikta dessa mot enskilda länder, eller till och med specifika företag.

De multilaterala förhandlingarna i den så kallade Uruguayrundan⁶ behandlar en rad nya och svårlösta problem. EGs motstånd mot en minskning av stödet till jordbruket är en viktig knäckfråga, men det finns också andra. Bland dem kan nämnas antidumpningpolitiken i främst USA, EG och Australien, tjänstehandeln, skyddet för patent och varumärken samt avskaffandet av diverse handelshinder i u-länderna. Parallellt med förhandlingarna har framför allt USA arbetat för att få till stånd bilaterala handelsavtal med flera länder. Åtskilliga "frivilliga exportbegränsningar" har införts, inte minst med Japan. EG har också följt denna linje, och sedan 1986 finns bland annat en frivillig japansk exportbegränsning att maximalt sälja 1,25 miljoner fordon per år i hela Gemenskapen. Bilaterala avtal av den här typen kan numera effektivt genomdrivas genom hot om antidumpningåtgärder. Dessa innebär höga böter och vidtas om utländska företag förklaras skyldiga till att sälja under sitt hemmamarknadspris. Eftersom beräkningarna av prissättningen på olika marknader är ytterst godtyckliga finner utländska företag det ofta säkrast att redan på förhand gå med på höjda priser och minskade försäljningsvolymer.

Samtidigt som de multilaterala förhandlingarna brottas med den nya tidens protektionism liberaliseras alltmer handel bilateralt och regionalt. Mer än en tredjedel av världshandeln utgörs numera av regio-

nal handel som åtnjuter speciellt förmånligt tillträde till marknader. Den viktigaste, men långt ifrån enda, manifestationen av detta är förverkligandet av den inre marknaden i EG 1992. EG har i dag 12 medlemsstater, en folkmängd på 320 miljoner och en BNP lika stor som USA. Som framgått är EG också den största aktören i världshandeln. Inkomsteffekten av att avskaffa samtliga hinder för flöden av varor och produktionsfaktorer inom EG har i Cecchini-rapporten (1988) uppskattats till 4,5–7,5 procent av BNP. Som visats av bland annat Smith och Venables (1988) bedöms särskilt den hårdare konkurrensen ge positiva effekter, medan skal- och samordningsfördelarna anses något mindre betydelsefulla. Mer arbetsfördelning mellan medlemsländerna och dynamiska effekter kan ge ytterligare stimulans.

Det är oklart hur länder utanför EG kommer att påverkas av den inre marknaden. Mer effektiv resursanvändning och högre tillväxt i EG leder till ökad handel, vilket ger positiva välfärdseffekter. Eftersom handelshindren består gentemot tredje land uppstår emellertid även en handelsomfördelning från mer effektiva partners utanför EG till mindre effektiva inom EG. Detta ger i sin tur negativa välfärdseffekter. Den inre marknaden innebär att de subventioner som skadar andra medlemsländer kommer att tas bort, medan de som är riktade mot länder utanför EG kan bibehållas, eller rent av utökas. Framför allt är EGs externa handelspolitik oklar. På grund av rörligheten inom Gemenskapen och frånvaron av gränskontroller, måste EG-länderna efter 1992 i princip följa samma linje utåt. Även Sverige och de övriga EFTA-länderna, vilka genom det planerade EES-avtalet utlovats delaktighet i EGs fyra friheter, blir direkt berörda. Innan ett eventuellt svenskt medlemskap har uppnåtts, vilket lär inträffa tidigast i mitten av 1990-talet, har vi begränsat inflytande över de beslut som fattas i Bryssel, samtidigt som vår möjlighet att avvika från dem är liten (Andersson 1991).

Sammanfattningsvis finns det en osäkerhet om det multilaterala handelssystemets utveckling. Sverige går mot ökad integration med EG och be-

---

⁵ GATT, vilket betyder General Agreement on Tariffs and Trade, har säte i Genève.

⁶ Uruguayrundan är den åttonde av förhandlingsomgångar hållna i GATTs regi. Dessa har kommit att utgöra en central del av världshandelssystemet under efterkrigstiden. Uruguayrundan planerades pågå under fyra år från och med öppnandet i september 1986.

Sveriges utrikeshandel...

Thomas Andersson

---

tydande förändringar kan förväntas i förutsättningarna för vår utrikeshandel. Låt oss först diskutera effekterna av närmandet till EG och därefter bedöma våra relationer med andra länder. Det senare leder oss tillbaka till handelssystemet i stort.

Konsekvenser för Sverige av integrationen med EG

Såväl Sveriges export som de svenska utlandsinvesteringarna inriktades i allt högre grad mot EG under senare hälften av 1980-talet. Sveriges export till EG är förhållandevis koncentrerad på basindustrin, vilket framgår av figur 7, medan verkstadsindustrins andel är relativt liten. Sveriges specialisering gentemot EG karaktäriseras, liksom de övriga nordiska ländernas, av kapitalintensiv förädling av naturresurser, samtidigt som vi importerar kunskaps- och FoU-intensiva produkter. Vilken handel som kommer att expandera till följd av ökad integration med EG är dock oklart. Blir den svenska produktionen mer inriktad mot basindustrin medan den kunskapsintensiva importen ökar, eller tilltar inombransch-handeln med mer sofistikerade produkter? Att sja om framtiden är alltid vanskligt, och endast marknaderna själva kan utvisa vad resultatet blir. Likväl kan vi utifrån de nuvarande strukturerna säga något om vilka faktorer som avgör i vilken riktning vi kommer att gå.

Givet att EES blir verklighet uppnås gemensamma regler med EG för produktstandarder, fri konkurrens för offentlig upphandling inom hela området och ett stort mått av arbetskraftsrörlighet. Utan medlemskap får Sverige emellertid inte del av EGs fyra friheter fullt ut. Fria transporter av varor innebär inte att gränskontroller och tullformaliteter försvinner eftersom EES inte omfat-

tar någon tullunion. Oavsett om Sverige blir medlem i EG går utvecklingen dock mot allmänt vidgade möjligheter till handel med EG. Detta talar bland annat för mer inombransch-handel eftersom konsumenternas valmöjligheter kommer att öka. Som påtalats av Geroski (1989) finns inget i 1992-programmet som skulle verka för mer standardiserade preferenser. Tidigare erfarenheter antyder också att fortsatt europeisk integration stimulerar denna typ av handel.

Faktum är att inombransch-handeln med industrivaror har svarat för den största ökningen i Sveriges export till EG under de senaste decennierna. Särskilt branscher med hög produktdifferentiering har expanderat enligt Lundberg (1990). De högsta ökningstakterna av svensk export till EG har under senare hälften av 1980-talet funnits inom maskin-, elektro- och transportmedelsindustrierna (samt övrig industri) vilket framgår av övre delen av tabell 4. För 1980-talet som helhet var skillnaden gentemot övriga branscher mindre markant.

De stora svenska företagsuppköpen i EG under 1989 och 1990 har lagt grunden för ytterligare handel av inombransch-karaktär. Å andra sidan talar de stora prisskillnaderna mellan EG-länderna för att prisdiskriminering förekommer i stor skala, vilket är ett uttryck för fåtalskonkurrens och segmentering av marknader som nämnts tidigare. Uppbrytningen av sådant beteende förväntas leda till de största välfärdsvinsterna av marknadsintegrationen. Om detta lyckas minskar eller uteblir den inombransch-handel som drivs av oligopolistisk konkurrens. En förutsättning är troligen att 1992-programmet åtföljs av aktiv konkurrensolitik. Det får dock anses föga troligt att detta kan uppväga den övriga stimulansen av inombransch-handeln.

Den svenska importen från EG steg under 1980-talet långsammare än vår export till EG vilket framgår av tabell 4. Återigen gäller detta i högre grad för andra hälften av 1980-talet än för decenniet som helhet. Denna tendens kan fortsätta under de närmaste åren eftersom de europeiska företagen inte förberett sig lika väl för att sälja i Sverige som de svenska företagen i EG. Väsentliga undantag kan förväntas i branscher som i Sverige skyddats av regleringar, produktstandarder etc, vilka i praktiken tagit formen av påtagliga gränshinder. Branscher som bygg-, transport- och livsmedelsindustrierna samt detaljhandeln, med internationellt

sett höga kostnads- och prislägen, kan vänta sig stora konkurrerande inflöden av varor och tjänster.

Sveriges framtida specialisering i förhållande till EG kommer under alla omständigheter att påverkas av hur vår resursbas utvecklas. För att åstadkomma mer ömsesidig handel med avancerade industriprodukter, vilket innebär mer handel av inombransch-karaktär, krävs att våra resurser förstärks för såväl riskvilligt kapital som mänskliga kunskaper. Det svenska sparandet och utbildningssystemet kommer i hög grad att bestämma utvecklingen. Detta tillsammans med bantningen av den offentliga sektorn, är viktigt för att göra kvalificerad arbetskraft tillgänglig för industrin.

EG-integrationen medför rörlighet inte bara för varor och tjänster, utan även för kapital och arbetskraft. De resurser som utvecklas inom landet kommer mer än tidigare att påverkas av faktorflöden in och ut ur landet. Hittills har Sverige haft betydande restriktioner för utländskt ägande av företag, vilket hållit de utländska investeringarna nere. Frågan är om dessa kommer att öka när hindren nu försvinner och vilken betydelse den

fortsatta integrationen med EG får för detta. Sveriges geografiska läge och blygsamma storlek anförs ofta som hinder för investeringar i sammansättning av produkter för den lokala marknaden. Med EG-integrationen får företag lättare att sälja mellan de europeiska länderna, och Skandinavien kan täckas av produktion på annat håll. Å andra sidan kan produktion inom vår region te sig mer lukrativ än tidigare och Sverige framstå som den bästa lokaliseringen. Alternativt har Sverige möjligheter att dra till sig investeringar i produktutveckling, vilka gynnas av närhet till kvalificerad arbetskraft och andra företags FoU-centra.

Även för arbetskraften finns utsikter till nya flöden. Den rådande lönestrukturen talar egentligen för immigration av lågutbildad eller lågt kvalificerad arbetskraft. Inom EG finns sådan främst i Sydeuropa, varifrån det geografiska och kulturella avståndet knappast medger omfattande flyttning. Emigration av kvalificerad arbetskraft från Sverige är då mer sannolik, vilket skulle försämra våra förutsättningar för kunskaps- och FoU-intensiv produktion.

Tabell 4. Svensk industrivaruhandel med EG 1980, 1985 och 1990

Export till EG i miljarder kr											
	Livsm.	Textil	Papp. massa	Träv.	Kemi	Metall	Maskin	Elektro	Transp.	Övrig	Totalt
1980	0,7	1,2	11,8	5,0	6,0	9,0	9,0	2,6	6,8	2,0	54,1
1985	1,8	2,1	21,8	7,7	14,0	15,0	16,3	5,8	13,2	3,4	101,0
1990	1,7	2,3	34,6	10,2	19,5	19,4	28,8	10,9	23,0	5,9	156,2
<i>Procentuell förändring</i>											
(90/80)	129,0	86,5	193,4	104,1	227,6	116,4	218,3	322,9	238,7	225,9	188,7
(90/85)	-6,2	8,1	58,8	33,3	39,6	29,3	76,2	88,8	74,7	74,8	54,7
Import från EG i miljarder kr											
	Livsm.	Textil	Papp. massa	Träv.	Kemi	Metall	Maskin	Elektro	Transp.	Övrig	Totalt
1980	2,2	4,5	0,5	0,6	16,5	8,7	9,7	4,6	7,3	4,1	58,7
1985	4,0	9,1	1,1	0,9	27,7	13,1	18,4	9,6	13,7	7,5	105,1
1990	5,6	13,2	2,1	2,1	29,4	18,3	27,4	14,1	21,5	12,1	146,0
<i>Procentuell förändring</i>											
(90/80)	156,6	192,6	351,4	290,6	78,2	110,3	181,7	204,1	192,4	181,0	148,7
(90/85)	40,0	45,2	93,0	121,6	6,2	39,7	49,0	46,8	56,3	61,6	38,4

Källa: Bearbetningar av SCBs Tidsseriedatabas, november 1991.

Anm: P g a avrundning finns det fel i summeringarna.

Sveriges utrikeshandel...

Thomas Andersson

Handel med övriga världen

Den svenska utrikeshandeln bestäms inte enbart av utbytet med EG. På sikt kan utvecklingen i Östeuropa bli av stor betydelse. Förutsättningar för ökad handel med exempelvis Baltikum kommer att finnas redan under de närmaste åren, men större effekter för svensk del lär dröja. På något eller några decenniers sikt måste man dock räkna med att Östeuropa på allvar blir delaktigt i den europeiska integrationsprocessen. En viss likhet kan uppstå med vad som skedde vid de nyindustrialiserade ländernas frammarsch, men Östeuropas utveckling kommer av allt att döma att förbli mer råvaruorienterad. Detta torde då förskjuta Sveriges specialisering i riktning mot real- och humankapital.

Andra för Sverige viktiga effekter rör arbetsmarknaden, eftersom Östeuropas geografiska närhet och billiga arbetskraft skapar en stor potential för immigration därifrån. Den historiska erfarenheten, liksom gällande regler, visar att invandringen samvarierar med förekomsten av vakanser och lediga jobb i Sverige. Denna bör därför fylla luckor i näringslivet och ge välfärdsvinster (Lundborg 1991).

På kort sikt bestäms våra relationer med den övriga världen dels av de multilaterala förhandlingarna, dels av utformningen av EGs externa politik. Om något nytt avtal mot förmodan inte skulle komma till stånd inom Uruguayrundan fortsätter det tidigare regelverket att gälla. Värdet av detta är emellertid begränsat, eftersom GATTs auktoritet undergrävs och verkligheten förändras då regeringar kringgår gamla regler med nya instrument. Vidare är Uruguayrundan väsentlig för utformningen av handelspolitiken inom enskilda länder eller grupper av länder. Detta gäller inte minst EG, vars externa politik kan komma att direkt omfatta Sverige. EG är visserligen den största aktören inom världshandeln och kan därför

tyckas ha mycket att förlora på ett bakslag för det multilaterala handelssystemet. Å andra sidan skulle de små, ensamstående nationerna som är svaga i bilaterala förhandlingar få det mest besvärligt. Problemet är också att EG är splittrat inbördes. Beslutsprocessen i EG medför svårigheter att liberalisera handeln utåt, och faran är då att protektionistiska krafter kan få ökat spelrum inom den överstatliga byråkratin.

EGs intresse av att stärka det multilaterala handelssystemet bör dock öka över tiden. Vägen mot fungerande marknadsekonomier för Östeuropas demokratier skulle underlättas av allmän liberalisering. Det återförenade Tyskland med sin stora potential för export bör bli en stark företrädare för frihandel när väl såren efter återföreningen har läkt. Genom direktinvesteringar kan utländska företag arbeta sig förbi EGs externa barriär, och kostnaderna av att utestänga exempelvis viktiga insatsvaror på det elektroniska området kommer i allt större utsträckning att bli allmänt kännbara. Slutligen framstår allt tydligare behovet av globala lösningar, och därmed starka internationella institutioner, för att hantera en rad frågor. Bland dessa kan nämnas den fortsatt höga befolkningstillväxten och det ökade antalet fattiga människor i u-länderna, liksom omsorgen om den gemensamma miljön. Inom det senare området har Västeuropa genom bland annat Chernobyl fått uppleva de gränsöverskridande konsekvenserna av uteblivna miljöhänsyn.

Hur kommer andra regioner att reagera om utfallet av de multilaterala förhandlingarna blir uddlöst? USA, Kanada och Mexiko har redan bildat ett frihandelsområde medan Stilla-havsasien förhandlar om någon slags ekonomisk zon. Japans dominans är dock fruktad inom den senare regionen, och ekonomierna är konkurrerande snarare än kompletterande, vilket talar mot någon egentlig framgång inom de närmaste åren. Risken för handelskrig mellan Nordamerika och Europa bör samtidigt vara begränsad, eftersom dessa parter kan hävda sig väl mot varandra i bilaterala förhandlingar.

Snarare än öppen konflikt mellan block, är det risk att vi får en smygande ökning av diskriminerande och godtyckliga icke-tariffära handelshinder vid ett uteblivet eller halvdant GATT-avtal. Dessa kommer att riktas mot företag vars konkurrens uppfattas som obehaglig av väl organiserade grupper. Skulle detta bli verklighet kommer vår handel med utomeuropeiska regioner att lida allvarlig ska-

da. Nordamerika bör i vilket fall ta emot en mindre del av Sveriges export eftersom regionen svarar för en krympande del av den totala världshandeln, integrationen inom Nordamerika ersätter viss handel utåt och den svenska kronan inte längre är knuten till dollarn. Situationen är en annan för Japan och de nyindustrialiserade länderna i Ostasien, vilka tillhör våra mest expansiva handelspartners på såväl export- som importsidan. Eftersom USA har de mest utvecklade ekonomiska relationerna med Ostasien, och även tenderar att kunna utöva det starkaste politiska trycket i bilaterala förhandlingar, riskerar europeiska företag att få sämre förutsättningar (Andersson 1992). Genomgående gäller att exporten till mer avlägsna handelspartners i hög grad är dominerad av verkstadsindustriprodukter. Allvarliga problem för det multilaterala handelssystemet skulle därför försvåra Sveriges möjligheter att fullfölja en handelsstrategi som bygger på kunskaps- och FoU-intensiv produktion i vårt land.

Referenser

- Andersson, T, 1991, Sveriges val i ett integrerat Europa, *Ekonomisk Debatt*, nr 1.
- Andersson, T, 1992, *Japan: A European Perspective*, utkommande, MacMillan, London.
- Bergquist, A, Dicander, C, Kleen, Poch Degerstedt, P, 1991, *Sveriges utrikeshandel fram till år 2005*, mimeo, NUTEK och Utrikesdepartementet, Stockholm.
- Cecchini, P, 1988, *The European Challenge 1992, The Benefits of a Single Market*, Wildwood House, Aldershot.
- Geroski, P, 1989, The Choice between Diversity and Scale, i Kay et al (red), 1992, *Myths and Realities*, Centre for Business Strategy, London Business School.
- IMF, 1990, *International Financial Statistics Yearbook*, Washington.
- Lundberg, L, 1990, Economic Integration, Inter- and Intra-industry Trade: The case of the EC and the Nordic countries, *Nordisk Tidskrift för Politisk Ekonomi*, nr 25/26.
- Lundborg, P, 1991, *Svensk ekonomi och den fria arbetskraftsrörligheten*, Långtidsutredningen 1992, Stockholm.
- OECD, 1989, *Science and Technology Indicators*, Paris.
- OECD, 1991, *National Accounts*, Paris.
- Ohlsson, L, 1976, *Svensk verkstadsindustris internationella specialisering*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Ohlsson, L och Vinell, L, 1987, *Tillväxtens drivkrafter. En studie av industrins framtidsvillkor*, Industriförbundets Förlag, Stockholm.
- SINDCOM, NUTEK, Stockholm.
- Smith, A och Venables, AJ, 1988, Completing the Internal Market in the European Community, *European Economic Review*, nr 32.
- Swedenborg, B, 1982, *Svensk industri i utlandet. En analys av drivkrafter och effekter*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- UN, 1970, 1971, 1982 och 1989, *International Trade Statistics*, volume 1, New York.
- UNCTAD, 1987 och 1990, *Handbook of International Trade and Development Statistics*, New York.

Industri- och branschbegreppens förändring

Pontus Braunerhjelm

”Industri (lat indu’stria, flit, idoghet) betecknar i egentlig mening råvaruförädling i motsats till å ena sidan urproduktion eller besittningstagande af de råvaror, som naturen skänker människan, å den andra, den varu-utbytet förmedlande handeln. I vidsträckt bemärkelse förstås med industri äfven den sk extraktivindustrien, dvs alla grenar af urproduktion, utom jordbruk, t ex bergshandtering. Den egentliga förädlingsindustrien indelas i den stora eller fabriksindustrien och den lilla industrien, dvs handverk och hemslöjd. — — — Med afseende på tillverkningssättet skiljer sig den stora industrien från den lilla däruti, att inom den förra hufvudsakligen nyttjas maskiner, inom den senare åter handarbete, understödt af verktyg.”

(Nordisk familjebok, 1910)

”Industri 1) tillverkning som bedrivs i större enheter (fabriker) ofta i långa serier med intensiv användning av maskinella hjälpmedel och planmässig organisation; 2) en enskild fabrik; 3) i sammansättningar synonym till industribransch, t ex livsmedelsindustri, kemisk industri; 4) alla industribranscher tillsammans.”

(Ekonomiskt ABC, 1969/1970)

”Industri (av latins industria, flit) produktion av varor i fabriksmässiga former, under ett intensivt utnyttjande av olika maskiner, i dag även automater och robotar. Kännetecknas också av serieproduktion och av att de olika stegen i tillverkningen är uppdelade på olika arbetare.”

(Norstedts uppslagsbok, 1992)

Inledning

Dessa inledande citat speglar omfånget i förståelsen av ordet industri och hur begreppet förändrats under detta sekel. Gemensamt för definitionerna är dock att maskiner eller maskinella hjälpmedel omnämns. Denna återkommande hänvisning till maskiner bildar utgångspunkt för den följande diskussionen och är också, visar det sig, en av huvudorsakerna till de problem som vi stöter på i industristatistiken. Genom sammankopplingen till just maskiner och maskinella hjälpmedel har betydelsen av industrirelaterade tjänster åsidosatts eller negligerats i statistiken.

Under de senaste decennierna har tjänster intagit en allt mer central roll i industriell verksamhet, vilket har försvärat gränsdragningen mot andra näringar. Detta mönster av en växande tjänstesektor, som uppstått på grund av nya teknologier och en expanderande offentlig sektor, präglar (med undantag av Japan) hela den industrialiserade världen (OECD 1988). Det är framför allt den tekniska utvecklingen som föranlett att den traditionella klassificeringen av ekonomisk verksamhet – såväl inom branscher som mellan näringar – försvårats eller blivit inaktuell. Det har i sin tur betydelse för tolkningen av industristatistiken och inverkar följaktligen också på ekonomisk politik och forskning. I detta kapitel riktas därför särskild uppmärksamhet mot tjänsternas utveckling och betydelse i ett industriellt sammanhang.

Vad är industri?

Samhällets utveckling påverkar vår uppfattning av ordet industri. Som framgår av citaten ingick även hantverk – ”den lilla industrien” – i industriell verksamhet i början av seklet. I dag skiljer

Industri- och branschbegreppens...

Pontus Braunerhjelm

vi på industri och hantverk. Den snabba teknologiska utvecklingen har bidragit till att gränserna har blivit tydligare mellan dessa verksamheter samtidigt som nya "hantverk" har tillkommit – vilket vi återkommer till längre fram – som inte fångas upp av den nuvarande statistiken.

Beträffande tjänsteproduktionen råder det omvända förhållandet. I takt med den moderna teknologins landvinningar har skiljelinjen mellan industri- och tjänstenäringsar blivit allt svårare att dra. Speciellt den explosiva utvecklingen av dator- och telekommunikationsteknologi (informationsteknologin) har bidragit till att varu- och tjänsteproduktion har integrerats. Informationsteknologin har inneburit dels att företag som specialiserar sig på tjänsteproduktion har etablerats, dels att tjänsteinnehållet blivit större i varuproduktionen.

I en allt mer internationaliserad värld är det naturligt att behovet av tjänster som marknadsföring, transporter och liknande växer. Marknadskrav på en flexibel organisation och utnyttjandet av stordriftsfördelar leder till uppkomsten av företag som specialiserar sig på sådana tjänster. En del av tjänsterna utfördes tidigare inom industriföretagen, som till exempel finans-, transport- och servicetjänster.

En strukturell omvandling har lett till en omflyttning av arbetskraft mellan varu- och tjänsteproducerande näringar, vilket i vissa stycken påminner om industrialiseringsprocessen. I stället för att flytta arbetskraft från åkrarna och in i fabriken går strömmen nu från traditionellt fabriksarbete till olika tjänsteverksamheter.

Samtidigt tilltar tjänsteintensiteten inom de varuproducerande industriföretagen. Den högre fabriksautomationen medför exempelvis att moment som tidigare utfördes manuellt nu utförs av industrirobotar och datoriserade processer vilka ställer nya krav på kompetens. Likaså har den tekniska utvecklingen medfört att informations-

flödet har blivit allt större och allt viktigare för företagen. För att överblicka och utvärdera den enorma mängd information som företagen dagligen utsätts för fordras också tjänsteinsatser. Dessutom kräver marknaden – med allt tätare intervaller – information från företagen, dels med avseende på deras ställning (års- och delårsrapporter), dels om deras produkter (marknadsföring).

En sådan förskjutning leder naturligtvis till frågan hur rättvisande svensk industristatistik är som mått på industrins storlek och karaktär. Särskilt om – och i vilken utsträckning – dessa tjänster ingår i nuvarande statistik. För att besvara dessa frågor måste vi dock först klargöra vad som menas med industriell produktion, industrirelaterade tjänster och övriga tjänster.

Hur definieras industri?

Den svenska industristatistiken bygger på FNs internationella näringsgrensindelning från 1968, International Standard Industrial Classification (ISIC). I tabell 1 visas den motsvarande Svenska näringsgrensindelningen (SNI). Industrisektorn utgörs enligt FNs definition av SNI 2, 3 och 4, det vill säga brytning (gruvor m m), tillverkningsindustri och ledningsbunden energi- och vatten-

Tabell 1. Svensk näringsklassificering och hierarkisk indelning

De svenska näringarna (enställig nivå) benämns enligt följande:

SNI 1 =	Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske
SNI 2 =	Gruvor och mineralbrott
SNI 3 =	Tillverkningsindustri
SNI 4 =	El-, gas-, värme- och vattenförsörjning
SNI 5 =	Byggnadsindustri
SNI 6 =	Varuhandel, hotell och restaurangrörelse
SNI 7 =	Samfärdsl, post- och televerk
SNI 8 =	Bank-, försäkrings-, fastighets- och uppdragsverksamhet
SNI 9 =	Offentlig förvaltning och andra tjänster

Enställig nivå: Näring (SNI 1–9)

Tvåställig nivå: Näringsområde, bransch (SNI 11–95)

Treställig nivå: Huvudgrupper (SNI 110–950)

Fyrställig nivå: Grupper (SNI 1110–9500)

Femställig nivå: Undergrupper

Sexställig nivå: Detaljgrupper

Källa: SCB Industri.

försörjning. Emellertid bortses i regel från näringsgren 4 när industrin behandlas, bland annat beroende på att energiförsörjningen i Sverige i många fall har en utpräglad lokal inriktning och ofta bedrivs i offentlig regi. Tidigare inkluderades även byggnadsindustrin (SNI 5) i industridefinitionen. I dag kan således den svenska industrin sägas bestå av näringsgrenarna gruv- (SNI 2) och tillverkningsindustri (SNI 3).

En stor del av tjänsteproduktionen sker i offentlig regi och man brukar skilja på offentliga tjänster och privata tjänster. En näraliggande uppdelning är mellan tjänster som produceras på marknaden och tjänsteproduktion utanför marknaden. Bland privata tjänster är det framför allt de industrirelaterade som uppvisar en stark expansion, medan tjänster som riktar sig direkt till konsumenter inte har ökat nämnvärt. En stor del av de industrirelaterade tjänsterna produceras på marknaden av fristående företag. Det är i första hand dessa som fångas upp när verksamhet fördelas på olika näringar. Den tjänsteproduktion som faller utanför marknaden utgörs dels av företagsintern tjänsteproduktion, dels av de industrirelaterade tjänster som tillhandahålls av den offentliga sektorn, bland annat transporter. Detta kapitel är koncentrerat på tjänster som är relaterade till industriproduktionen, i första hand privata tjänster som riktar sig till producenter, men kommer också att behandla förändringen av tjänsteintensitet inom företagen.

Den svenska industristatistiken är uppbyggd på data från arbetsställen vilka är definierade som lokalt fristående produktionsenheter. Dessa enheter kan antingen vara juridiska personer eller tillverkningsenheter i större företag. I flertalet fall exkluderas arbetsställen med färre än fem personer anställda. Till skillnad från den internationella statistiken exkluderas också verksamheterna fartygsupphuggning, isupptagning och förlagsverksamhet. De två förstnämnda verksamheterna är uppenbarligen så små och udda att vi kan bortse från eventuella effekter på statistiken. Att bokförlagsverksamhet inte redovisas kan däremot ge upphov till skevheter vid internationella jämförelser, särskilt på mer finfördelade nivåer.

I statistiken för arbetsställen ingår dels den direkta produktionen, dvs tillverkningen av en produkt, dels de hjälpaktiviteter – tjänster – som sker i anslutning till produktionen. Med hjälpaktiviteter avses marknadsföring, administration, forskning och utveckling (FoU), lagerhållning,

underhåll och service samt, slutligen, försäljning som sker lokalt och i anknytning till arbetsstället.¹ I statistiken redovisas hur sysselsättningen vid respektive arbetsställe fördelas mellan den direkta produktionen och hjälpaktiviteterna. Problemet är att företagen under senare år valt att i ökande utsträckning organisera dessa verksamheter i fristående enheter utan lokal anknytning, vilka följaktligen inte fångas upp av industristatistiken.

Varu- och tjänsteproduktion

Fördelningen av sysselsättningen mellan olika näringar – liksom dess förändring mellan 1970 och 1989 – framgår av tabell 2. Sysselsättningen har framför allt minskat inom jord- och skogsbruk (SNI 1), industri (SNI 2–3) samt byggnadsindustri (SNI 5) medan antalet anställda har ökat inom tjänstesektorn (SNI 6–9). Även inom el-, gas-, värme- och vattenförsörjning (SNI 4) har en imponerande procentuell ökning av sysselsättningen skett, vilken dock är betydligt blygsammare mätt i termer av antal nyanställda (ca 10 000 personer).

I absoluta tal domineras sysselsättningsförändringen av offentlig förvaltning och andra tjänster (SNI 9) där antalet anställda ökat med drygt 600 000 personer under perioden 1970–1989. Övriga tjänstenäringar som uppvisar en stark tillväxt är bank och försäkringsverksamhet (ca 180 000 personer) samt transport och kommunikation (ca 100 000 personer). Totalt har tjänstesektorn (SNI 6–9) ökat med omkring 930 000 personer under de två senaste decennierna. Nedgången koncentreras till jord- och skogsbruk (ca 155 000 personer) medan tillverknings- och byggnadsindustri minskat med knappt 100 000 personer vardera. Samma mönster återkommer i de flesta industrialiserade länder och utvecklingen har accelererat under senare år (OECD 1988).

Inom de olika tjänstenäringarna (SNI 6–9) samlas både privata och offentliga tjänster. Fördelas den totala sysselsättningen på offentlig och privat sektor uppvisar den förstnämnda en ökning med cirka 60 procent under de senaste två decennierna medan sysselsättningen fallit med knappt 2,5

¹ Endast försäljning av egna varor innefattas i detta och återförsäljning anses inte uppfylla rekvisitet på lokal anknytning.

Industri- och branschbegreppens...

Pontus Braunerhjelm

Tabell 2. Sysselsättningsförändringar inom olika näringar 1970–1989. Absoluta tal och procentuellt samt andel sysselsatta 1989

Näringsgrenar	Förändring i absoluta tal 1 000-tal 1970–89	Procentuell förändring 1970–89	Andel sysselsatta procent 1989
Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske (SNI 1)	-155	-49	3,7
Gruvor och mineralbrott (SNI 2)	-10	-48	0,3
Tillverkningsindustri (SNI 3)	-86	-8	22
El-, gas-, värme- och vattenförsörjning (SNI 4)	12	50	1
Byggnadsindustri (SNI 5)	-81	-22	7
Varuhandel, hotell och restaurangrörelse (SNI 6)	96	17	15
Samfärdsel, post- och televerk (SNI 7)	46	17	7
Bank-, försäkrings-, fastighets- och uppdragsverksamhet (SNI 8)	179	93	8
Offentlig förvaltning och andra tjänster (SNI 9)	607	58	36

Källa: OECD, Labour Force Statistics 1969–1989.

procent i den privata sektorn (tabell 3).² Den dramatiska ökningen av offentligt anställda har medfört att den privata sektorns andel av den totala sysselsättningen har minskat från 70,5 procent 1970 till omkring 58 procent 1988. Det innebär att den totala produktionen har allt mer inriktats mot tjänster eftersom den offentliga sektorn är tjänsteintensiv. Men även inom den privata sektorn har tjänsteproduktionen ökat (figur 1). Inom OECD sysselsätts mellan 50 och 65 procent av arbetskraften inom tjänstesektorn och Sverige återfinns bland de länder som har störst tjänstesektor (OECD 1984, 1988).

Tabell 3. Procentuell fördelning av sysselsättningen på offentligt och privat anställda samt deras procentuella förändring, 1970–1988

	1970	1975	1980	1985	1988	Antal sysselsatta, förändring 1970–1988
Offentlig sysselsättning	30	34	39	41	42	62%
Privat sysselsättning	70	66	61	59	58	-2,4%

Källa: SCB, AKU, 1970, 1971; SCB Statistisk årsbok 1984, 1990.

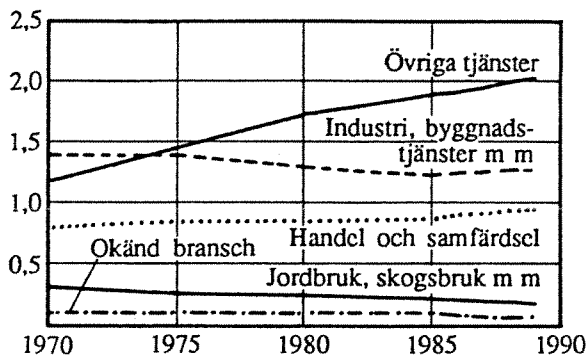
Industrirelaterade tjänster

En viktig fråga är i vilken utsträckning tjänster kan separeras från industriproduktionen, vilket måste beaktas när den så kallade "avindustrialiseringen" diskuteras.³ Vi avser då tjänster som har karaktären av sådana hjälpaktiviteter som nämnts tidigare. Oomtvistligen kan stora delar av den privata tjänsteproduktionen avskiljas från industriproduktionen liksom merparten av den offentliga tjänste-

² Se Höök (1962) för ett historiskt perspektiv. Murray (1987) redogör för den offentliga sektorns tillväxt och effektivitet.

³ Detta uppmärksammades tidigt av Nabseth (1968) och Nabseth m fl (1971) som diskuterar utvecklingen av industrirelaterade tjänster visavi industrins tillväxt.

Figur 1. Fördelning av sysselsättningen i tjänster och övriga sektorer, miljoner anställda

Källa: Statistisk årsbok 1992.

produktionen. Å andra sidan borde delar av särskilt SNI 6 (handel), SNI 7 (transporter) och SNI 8 (finansverksamhet m m) kunna hänföras till industrin. Beräkningar, som tar hänsyn till samtliga industrirelaterade tjänster oavsett SNI-tillhörighet, visar att industrisektorn faktiskt har ökat under perioden 1950–1985 (tabell 4).

Även inom industriföretagen har tjänsteintensiteten ökat. I figur 2 återges exempel på fördelningen av de anställdas egentliga arbetsuppgifter för några företag inom verkstadssektorn. Andelen anställda som är i tjänsteproduktion överstiger med god marginal 50 procent och endast 20–25 procent är sysselsatta med traditionell tillverkning. Detta överensstämmer också väl med internationella resultat (OECD 1988).

Hur andelen tjänstemän utvecklats inom olika branscher i tillverkningsindustrin visas i tabell 5. Ett tydligt mönster är de stora och växande tjänsteandelarna inom kunskapsintensiva branscher (tex kemibranschen, särskilt läkemedelstillverkning) och exportorienterade branscher (verkstads- och skogsindustri). I den hemmamarknadsinriktade och mindre kunskapsintensiva tillverkningen är andelen tjänstemän liten.

Tjänster som konkurrensfaktor

Den hårdare konkurrensen på världsmarknaden har medfört att Sverige och andra industriländer har tappat marknadsandelar inom tillverkningssegment där de tidigare varit starka. Det gäller framför allt produkter som inte är allt för tekniskt sofistikerade, där i synnerhet länder i Sydostasien har närmat sig de industrialiserade länderna. Den

intensivare konkurrensen har medfört en högre specialisering såväl inom svensk industri som bland de tjänsteproducerande företagen. För att bättre kunna utnyttja stordriftsfördelar, kombinerade med flexibilitet, har tjänsteproduktionen i allt större utsträckning organiserats i fristående enheter. Dessa kan antingen vara koncernföretag eller vara helt självständiga. Exempelvis blir det allt vanligare att finans-, distributions- och underhållstjänster förläggs i separata koncernbolag. I takt med att tjänsteproduktionen kräver en allt mer specialiserad kompetens, bildas nya mönster och nätverk där handeln med tjänster mellan företag ökar.

En förklaring till tjänsteproduktionens expansion är att den är förhållandevis avancerad och att Sverige i ett internationellt perspektiv har gott om välutbildad personal.⁴ Den allt större inriktningen mot avancerad tjänsteproduktion – i synnerhet

Tabell 4. Sysselsättningens fördelning på olika sektorer, procent

	1950	1970	1980	1985
Jord- och skogsbruk, gruvor	14	5	4	4
Industri och industrirelaterade tjänster	46	50	47	49
Industri enligt nationalräkenskaperna	31	28	24	25
Industrirelaterade tjänster enligt tillgängliga källor	15	22	23	24
Direkta privata konsumtionstjänster	15	14	13	13
Allmännyttiga företag samt byggverksamhet	11	11	11	11
Infrastruktur (sjukvård, forskning, utbildning, försäkring)	-	14	17	15
Opinionspåverkande och liknande	-	6	8	8
Totalt	-	100	100	100

Källa: Eliasson 1990, 1991.

Anm: En betydande del av den offentliga sektorns verksamhet återfinns bland industrirelaterade tjänster, exempelvis transporter och telekommunikation. För närmare beskrivning, se Eliasson (1990) s 44 och 79.

⁴ Detta gäller i första hand i förhållande till NIC-länder (Newly Industrialized Countries) och länder på motsvarande nivå. I förhållande till i-länder har Sverige inte någon uttalad fördel av välutbildad personal, snarare tvärtom (SIND 1991).

Industri- och branschbegreppens...

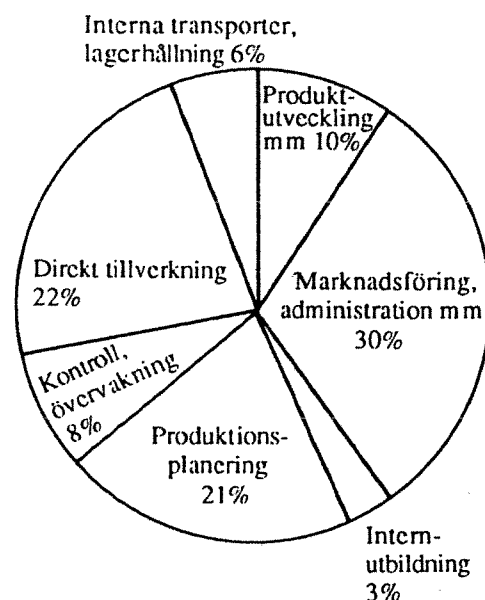
Pontus Braunerhjelm

FoU, finans-, data- och logistiktjänster och liknande – kan därför tolkas som ett steg mot verksamheter där Sverige bör ha komparativa fördelar.

Kunskapskapital och realkapital

Det större utnyttjandet av tjänster ingår följaktligen bland företagets strategier för att stärka sin konkurrenskraft och för att profilera sig gentemot sina konkurrenter. Genom marknadsföring, FoU, utbildning och liknande tjänster kan produkterna tillföras egenskaper som skiljer dem från likartade produkter tillverkade av konkurrerande företag. En del av dessa tjänster anses av företagen vara så strategiskt viktiga att man föredrar att behålla dessa inom företagen. Andra tjänster har en så nära anknytning till produktionen att de måste behållas inom företagen, exempelvis viss övervakning och programmering. Dessa satsningar på mer tjänsteintensiv produktion innebär att företagen bygger upp ett kunskapskapital som kompletterar det

Figur 2. Lönekostnaderna fördelade efter funktion i några stora svenska industriföretag

Källa: Eliasson 1991.

Anm: I Eliasson 1991 överstiger cirkeln 100 procent eftersom inköpta tjänster ingår.

traditionella realkapitalet i företagen.⁵

Förskjutningen i produktionen mot mer tjänster reflekteras av investeringarnas fördelning mellan kunskapskapital och traditionellt anläggningska-

⁵ Beträffande termen kunskapskapital finns det ingen allmän vedertagen terminologi. Synonyma begrepp är t ex kompetens- och mjukkaptal (Braunerhjelm och Eliasson 1992, Braunerhjelm 1991).

Tabell 5. Tjänstemannaandel av totalt antal anställda inom olika industribranscher i procent samt förändring, 1970–1989

Industribranscher	Tjänstemannaandel					Andelsförändring % 1970–1989
	1970	1976	1982	1985	1989	
Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri (SNI 31)	25	25	26	26	26	4
Textil-, beklädnads- och lädervaruindustri (SNI 32)	18	19	19	19	21	17
Trävaruindustri (SNI 33)	16	19	20	19	19	19
Massa- och pappersindustri (SNI 34)	28	30	32	32	32	14
Kemisk industri (SNI 35)	34	35	38	39	39	15
Mineralvaruindustri (SNI 36)	23	25	27	26	26	13
Jäm-, stål- och metallverk (SNI 37)	25	26	26	25	24	-4
Verkstadsindustri (SNI 38)	30	31	33	33	32	7
Annan tillverkningsindustri (SNI 39)	23	25	28	30	29	26
Hela tillverkningsindustrin (SNI 3)	27	28	30	30	30	11

Källa: SCB Industri, 1970–1989.

pital (maskiner, inventarier och byggnader). På grund av tradition och gällande lagstiftning är det dock sällsynt att investeringar i kunskapskapital redovisas för på samma sätt som anläggningskapital. Att bygga upp kunskapskapital är investeringar i andra tillgångar än realkapital som – i likhet med realkapital – förbrukas över flera år, och vars kostnader borde fördelas över denna period, men som på grund av rådande praxis och lagstiftning kostnadsförs direkt. Typiska sådana är investeringar i FoU, utbildning, programvara samt marknadsföring. Upprättande av till exempel ett försäljningskontor på en marknad där ett företag tidigare inte varit representerat är i allt väsentligt att likställa med en investering som först efter flera år kan förväntas ge resultat. Emellertid kommer stora delar av en sådan satsning att kostnadsföras direkt (med undantag för byggnader). På liknande sätt förhåller det sig med företagens investeringar i FoU, där det kan dröja decennier innan några resultat uppnås. Oavsett detta kostnadsförs sådana satsningar direkt när de uppkommer.

Vissa mätningar av kunskapskapitalet har genomförts på data erhållna direkt från företag (Braunerhjelm 1991, Eliasson 1990, SCB 1991). Likaså har några företag börjat att redovisa sina investeringar i vissa kategorier kunskapskapital (se Astras och IBMs årsredovisningar). Det förekommer också en internationell diskussion huruvida dessa tillgångar regelmässigt skall ingå i företagets årsredovisningar (Egginton 1990).

Vid mätningar på svenska företag har konstaterats att storföretagen har relativt större investeringar i kunskapskapital än "småföretag", särskilt underleverantörer.⁶ Det är särskilt påtagligt i branscher som karaktäriseras av intensiv internationell konkurrens (verkstadsindustri och kemisk industri) där storföretagens konkurrenskraft ofta baseras på kunskapsintensiv tjänsteproduktion. Tabell 6 ger en ytterligare belysning av detta med hjälp av arbetskraftens sammansättning.

Skillnaderna i kunskapskapital pekar på framtida problem för de i dag mindre konkurrensutsatta delarna av svenskt näringsliv eftersom Sveriges komparativa fördelar i framtiden i första hand återfinns i mer kunskapsintensiv produktion. In-

⁶ Småföretag definieras som att antal anställda är mellan 20 och 200 personer. Underleverantörer definieras som tillverkare av insatsvaror som är utsatta för internationell konkurrens – antingen genom köparföretagens internationalisering eller genom deras breda kontaktytor.

tressant är också att nivån på storföretagens investeringar i realkapital (maskiner, byggnader och inventarier) endast obetydligt överstiger investeringarna i kunskapskapital. Fördelat på olika branscher visar det sig att verkstadsindustrin har större investeringar i kunskapskapital än skogsindustri som framför allt baserar sin konkurrenskraft på tillgång till råvara.

Sammanfattningsvis kan konstateras att gränsen mellan tjänste- och varuproduktion har blivit allt svårare att urskilja. I detta sammanhang är det också berättigat att fråga sig om den nuvarande uppdelningen på tjänste- och varuproduktion verkligen ger den information vi behöver. Under alla omständigheter bör stor försiktighet iakttas när statistiken används för att dra slutsatser om varu- respektive tjänsteproduktionens utveckling. Varor och tjänster verkar i ett allt mer symbiotiskt förhållande som inte alltid avspeglas i den historiskt fastlåsta uppläggnings av statistiken.

Branschbegreppets förändring

Svensk industri kan – som tidigare nämnts – sägas utgöras av näringarna gruv- och tillverkningsindustri (SNI 2–3). Den enställiga SNI-indelningen fördelar aktiviteter på näringar. Nästa steg i den hierarkiska SNI-fördelningen – den tvåställiga – utgörs av näringsområden eller branscher (se tabell 1 och 5). Dessa kan i sin tur fördelas ända ner på sexställig nivå. Den hierarkiska strukturen framgår av tabell 1 där de fyra första stegen ansluter till den internationella ISIC-fördelningen medan de två lägsta stegen, under- och detaljgrupperna, är en svensk specifik indelning. Denna nationella indelning beror på att vissa branscher har större betydelse i Sverige än internationellt och kräver en mer finfördelad struktur för att relevanta analyser skall kunna genomföras (t ex inom branscherna för papper, massa, trävaror, maskiner och byggnadsmaterial).

En bransch kännetecknas av en grupp företag eller produktionsenheter med huvudsakligen likartade aktiviteter. Klassificeringen av dessa aktiviteter sker enligt ett mestkriterium där den dominerande produkten inom tillverkningen bestämmer branschtillhörigheten. På motsvarande sätt som för industribegreppet har branschbegreppet i viss mån tappat sin relevans och i många fall är det svårt att urskilja branschtillhörighet. Återigen är

Industri- och branschbegreppens...

Pontus Braunerhjelm

Tabell 6. Arbetskraftens sammansättning inom ett urval av svenska storföretag, underleverantörer och småföretag, procent 1990

	Stor- företag	Under- leveran- törer	Små- företag
Chefer, exekutiv personal	2	3	5
Specialister, högre tjänstemän	11	7	9
Övriga tjänstemän	29	15	16
Yrkesarbetare	25	35	46
Övriga	33	40	24
Totalt	100	100	100

Källa: Braunerhjelm 1991.

Anm: Siffrorna baseras på uppgifter från knappt 300 företag.

det främst ny teknologi och modern materialanvändning som styrt utvecklingen. Är Sandvik till exempel ett verkstads- eller stålföretag? Svaret är inte självklart. Likaså kan det ifrågasättas om tillverkning av plastkomponenter, under snarlika former som annan komponenttillverkning, verkligen skall hänföras till kemi- och inte till verkstadsbranschen. Elektronik- och maskinindustri är ett ytterligare exempel på verksamheter som blivit allt mer likartade.

Avgränsningen av det enskilda företaget försvåras också på grund av avknoppningar av tidigare verksamheter, komplicerade nätverksstrukturer och strategiska allianser. Ett allt intensivare utnyttjande av datorbaserad teknologi (tex Computer Aided Manufacturing (CAM), Flexible Machine Systems (FMS)) gör också gränsen mot tjänsteproduktion allt otydligare. Dessa svårigheter beträffande branschtillhörighet är inte begränsade till varuproduktionen utan återfinns även inom tjänstesektorn. Ett aktuellt exempel är gränsdragningen mellan bank- och försäkringsverksamhet.

Eftersom branschbegreppet är av central betydelse i stora delar av den ekonomiska analysen kan en förskjutning mellan branscher som inte fångas upp av statistiken föranleda felaktiga tolkningar och slutsatser. Således kan verkstadsindustrins minskning mätt som antal anställda delvis bero på att statistiken missar förändringarna i verksamhetens art. En fortsatt förskjutning och utsuddning av gränserna kan leda till att analyser som baseras på befintlig statistik blir allt mer svårbedömda.

Alternativ till den traditionella branschindelningen av industriproduktionen har presenterats av bland andra Ohlsson och Vinell (1987). De utgår från SCBs statistik men låter intensiteten i utnyttjande av fem olika produktionsfaktorer bilda grund för en indelning av industriproduktionen. Huvudsektorerna utgörs av arbetsintensiv industri (A-sektorn), kapitalintensiv industri (C-sektorn), kunskapsintensiv industri (K-sektorn), FoU-intensiv industri (F-sektorn) samt skyddad industri (S-sektorn). Denna indelning lämpar sig särskilt väl för analyser av handelsmönster och strukturförändringar. Ett ytterligare exempel på en alternativ klassificering av industrin är den som Sveriges Industriförbund använder sig av för sina konjunkturrapporter. Här indelas produkterna enligt den så kallade slutanvändar-principen för att på ett tidigt skede fånga upp konjunkturförändringar. Huvudgrupperna är råvaror, byggnadsmaterial, investeringsvaror, insatsvaror samt konsumtionsvaror.

Slutligen bör något nämnas om relationen mellan traditionellt hantverk och branschklassificeringen. Eftersom industristatistiken i regel bortser från enheter med färre än fem anställda är hantverkare – som i regel utgörs av fåmansbolag – blygsamt representerade. De är också spridda över flera näringar, till exempel tillverkningsindustri (SNI 3), byggnadsindustri (SNI 5) och reparationsverksamhet (SNI 9).

I det tidigare citatet från 1910 definierades hantverkare som "den lilla industrien, dvs hantverk och hemslöjd" och "handarbete, understödt af verktyg", vilket i stort sett gäller även i dag. Hit hör exempelvis traditionella aktiviteter som möbelsnickare, skomakare, skraddare och liknande. Det kan dock ifrågasättas om den traditionella definitionen av hantverkare räcker till i dagens samhälle. Skall en persondator betraktas som ett maskinellt hjälpmedel eller ett verktyg? Ett mer

tidsenligt hantverksbegrepp bör i dag sannolikt också omfatta små, teknik- och kompetenskrävande verksamheter som programmerare, industridesigners, formgivare med flera.

Mot ökad internationell jämförbarhet

De statistikproblem som diskuterats är internationella och är särskilt påtagliga för de mer industrialiserade länderna med stora och växande tjänstnäringar. Problemet aktualiseras av att flera studier pekar på att de största effekterna av EGs inre marknad kommer märkas just inom tjänstesektorn (Cecchini 1991). Dels kommer de nationella regelverk som nu omgärdar främst transport- och finansmarknaderna att ersättas av ett enhetligt system, dels kommer EGs inre marknad att stimulera handel mellan länderna vilket bland annat leder till en högre efterfrågan på distributions- och marknadsföringstjänster.

Inom EG pågår också en harmonisering och revidering av den ekonomiska statistiken. Syftet är att åstadkomma en näringsindelning som bättre återspeglar dagens struktur i näringsliv och offentlig sektor. Ett skäl uppges just vara att tjänstesektorn belysts ofullständigt i den nuvarande statistiken, särskilt på grund av den tilltagande tendensen att "bolagisera" tjänstefunktioner i fristående juridiska enheter. Den nya tekniken och organisationen av produktionen, liksom ökningen av varubundna tjänster, ökar också behovet av en moderniserad klassificering.

Den nuvarande uppläggnings av svensk statistik, som infördes år 1969 (SNI 69), är under omarbetning (SNI 92) för att anpassas till EGs klassificering NACE (Nomenclature Générale des Activités Economiques dans les Communautés Européennes). Tanken är att SNI 92 skall gälla från och med 1993. Målsättningen med SNI 92 är bland annat att öka flexibiliteten så att en framtida utbyggnad och omgruppering underlättas. Därmed skulle de problem som SNI 69 föranlett – i första hand inlåsningen till de historiska klasserna – kunna undvikas eller minskas. Likaså skall den nya indelningen lättare kunna kopplas till produktnomenklaturen.

Sammanfattning och slutsatser

Avslutningsvis kan konstateras att såväl industri- som branschbegreppet har förändrats sedan en lång tid tillbaka. Antal sysselsatta inom tjänstesektorn har trendmässigt ökat, särskilt sedan 1970, både i termer av relativa andelar och i absoluta tal. Det beror delvis på att tjänster som tidigare varit företagsinterna har avknoppats i fristående enheter, delvis på att tjänsteinnehållet i varuproduktionen i sig har ökat och slutligen att den offentliga sektorn har expanderat kraftigt. Denna utveckling präglar samtliga OECD-länder utom Japan.

I och med att tjänsteproduktionen blivit allt mer integrerad med varuproduktionen kan det förväntas att tjänsteproduktionen i framtiden kommer att anta ett tydligare konjunkturellt mönster än tidigare. Inom företagen är det framför allt lågutbildade tjänstemän som är sårbara för konjunkturvariationer. Företagen är mindre benägna att göra sig av med högutbildad arbetskraft, som till stor del utgör deras kunskapskapital, det vill säga den faktor som konkurrenskraften vilar på.

Statistiken måste anpassas till denna utveckling och en revidering har också påbörjats för att bättre kunna belysa särskilt tjänsteproduktionen. Den ekonomiska analysen kommer dock även i framtiden att till stora delar vara låst till den befintliga statistiken. Även om vissa brister påtalats i detta kapitel, skall inte dessa överdrivas. Trots allt karaktäriseras industriell verksamhet, i dag liksom 1910, till stor del av att "hufvudsakligen nyttjas maskiner", vilket innebär att den ekonomiska aktiviteten i samhället förhållandevis väl speglas av befintlig statistik. Beroende på syfte, samt vilken nivå i statistiken som används, är det dock viktigt att hålla de påtalade svagheter i bakhuvudet. På sikt kommer den påbörjade revideringen att leda till ökad tillförlitlighet i de ekonomiska analyserna och förbättrade möjligheter till korrekta internationella jämförelser av ekonomiska förlopp.

Referenser

Braunerhjelm, P, 1990, *Svenska industriföretag inför EG 1992*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.

Industri- och branschbegreppens...

Pontus Braunerhjelm

- Braunerhjelm, P, 1991, *Svenska underleverantörer och småföretag i det nya Europa*, Forskningsrapport nr 38, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Braunerhjelm, P, 1992, Competence, Capital and Capacity: A description of a complementary firm survey on large, small and subcontracting firms, i Albrecht, J, et al, *Moses Database*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Braunerhjelm, P och Eliasson, G, 1992, *The Nature and Value of Capital*, utkommande Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Cecchini, P, 1991, *Europas inre marknad*, SNS, Stockholm.
- Egginton, D, 1990, Towards some Principles for Intangible Asset Accounting, *Accounting and Business Review*, sommarnumret.
- Ekonomiskt ABC*, 1969/70, Skandinaviska banken, Stockholm.
- Eliasson, G, 1990, The Firm as a Competent Team, *Journal of Economic Behavior and Organization*, vol 13, nr 3; även publicerad som IUI Booklet nr 273, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Eliasson, G, Fölster, S, Lindberg, T, Pousette T, och Taymas, E, 1990, *The Knowledge Based Information Economy*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Eliasson, G, 1991, *Produktivitet, vinster och ekonomisk välfärd*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Höök, E, 1962, *Den offentliga sektorns expansion*, Almquist och Wiksell, Stockholm.
- Murray, R, 1987, *Den offentliga sektorn – Produktivitet och effektivitet*, Forskningsrapport nr 31, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Nabseth, L, 1968, Är storstadsregionen en stimulans för ekonomisk tillväxt?, *Industriförbundets tidskrift*, nr 3.
- Nabseth, L, Gustafsson, S och Lövgren, T, 1971, *Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Nordisk familjebok*, 1910, Nordisk familjebok, Stockholm.
- Norstedts uppslagsbok*, 1992, PA Norstedts & Söners förlag, Stockholm.
- OECD, *Employment Outlook*, 1984, 1987, 1988.
- OECD, *Labour Force Statistics*, 1969–1989.
- Ohlsson, L och Vinell, L, 1987, *Tillväxtens drivkrafter*, Sveriges Industriförbund, Stockholm.
- SCB, 1991, *Investeringar i byggnader och maskiner 1991–1992 enligt majenkäten 1991. Immateriella investeringar samt leasing 1990 enligt februarienkäten*, F 13 SM 9102, Stockholm.
- SCB, 1992, *SNI 92 Förslag till reviderad svensk standard för näringsgrensindelning*, Stockholm.
- SIND, 1991, *Långt kvar till kunskapssamhället*, Allmänna förlaget, Stockholm.
- Sveriges Industri*, 1985, Sveriges Industriförbund, Stockholm.